

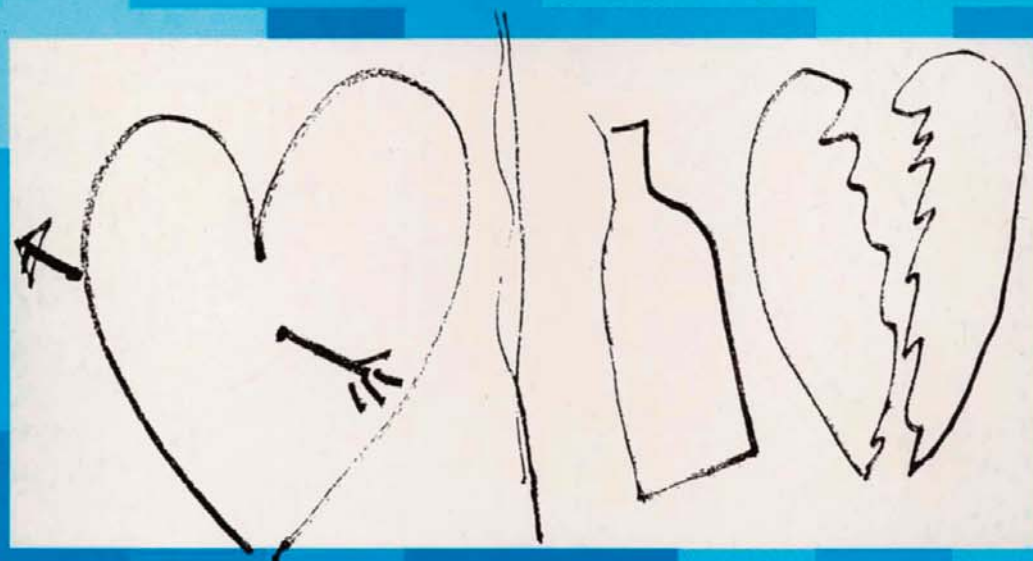
»BØRNENE MED«

RAPPORT

OM

KURSER FOR BØRNEFAMILIER
MED ALKOHOLPROBLEMER

RINGGÅRDEN MIDDELFART

ERIK BREDTOFT

ELLEN CHRISTENSEN

Erik Bredtoft og Ellen Christensen:

»BØRNE MED«

Rapport om kurser for børnefamilier med alkoholproblemer, Ringgården, Middelfart

Illustrationer er udpluk af børnenes tegninger fra aktiviteten Familiemaleri på kurset

© Forfatterne og Behandlingshjemmet Ringgården, Middelfart 1994

Sats og layout: Forlaget Myren, Middelfart

Tryk: Myrens Grafiske Hus, Middelfart

ISBN: 87-89106-49-0

Udgiver:

Behandlingshjemmet Ringgården

Strandvejen 1

5500 Middelfart

Telefon 64 41 25 05

Fax 64 41 59 81

Ringgården Middelfart er et behandlingshjem for mennesker med alkoholproblemer. Oprettet af KFUMs Sociale Arbejde i Danmark i henhold til sygehuslovens § 16.

Om forfatterne:

Erik Bredtoft: Cand. psyk. 1982-1990 ansat ved psykiatrisk afdeling, Vejle Sygehus.

1990-1994 ansat som gruppeleder/psykolog ved Ringgården, Middelfart.

August 1994 privat praksis i Fredericia.

Ellen Christensen: Socialpædagog som gruppeleder/socialpædagog ved Ringgården, Strib og Middelfart siden 1987.

Indhold

Introduktion	4
Forord	5
Indledning	6
Procesbeskrivelse	12
Arbejdsmetode og grundholdning	12
Kursets struktur	12
Målsætninger og retningslinier	13
Undervisning	13
Familiesamtaler	16
Børnesamtaler	18
Forældregruppe	19
Aktiviteter	19
Evaluering	20
Generel evaluering	20
Analyse af spørgeskemaer	22
Evaluering af kursets enkelte elementer	25
Kursets struktur og miljø	25
Aktiviteter, socialt samvær og lege	26
Undervisning	26
Familiesamtaler	28
Børnesamtaler	32
Kursuslederne	35
Forældrene	36
Sammenfatning og diskussion	38
Resume	43
Børnekursus ugeprogram	45
Bilag 2	48
Litteraturliste	49

Introduktion

Igennem mange år har mange været vidende om og enige i, at hvis en person havde et alkoholproblem, havde hele familien et problem.

Desværre har det ikke haft den helt afsmittende virkning på de hjælpeforanstaltninger, som tilbydes alkoholmisbrugerene. Alt for ofte er det en ensidig hjælp til misbrugerene, hvor der ikke er tid og ressourcer til at tage hele problemet op, i form af eventuel hjælp til ægtefælle/samlever og slet ikke børnene, på trods af viden om disse "tavse vidner".

Sundhedsstyrelsen gjorde det i efteråret 1993 muligt at gennemføre forsøg med kurser, hvor der blev sat focus på børnenes situation i familier med misbrug. Vi var på Ringgården, Middelfart, glade for at få støtte til forsøg med udvikling af tilbud til misbrugerens børn, da vi gennem mange år har haft mulighed for at indskrive børn sammen med forældrene, og ikke mindst efter at have været involveret i seniorforsker mag. art. psych. Else Christensens undersøgelse: Når mor eller far drikker.

Kurserne blev gennemført af to af Ringgårdens faste medarbejdere, cand. psych. Erik Bredtoft og soc. pæd. Ellen Christensen, som har samarbejdet om projektets forberedelse, praktiske gennemførelse og evaluering. Erik Bredtoft har stået for udformningen af den endelige rapport.

Projektet blev gennemført i samarbejde med kontorchef Karen Thomsen, psykiatri-afdelingen, Fyns Amt.

På baggrund af de positive erfaringer med projektet på Ringgården, søges tilbudet om kursus for børn af indlagte etableret permanent.

Vi håber at beskrivelse og erfaringer kan inspirere andre i det danske behandlingssystem til at etablere tilbud til "De tavse vidner".

Ingolf Larsen
forstander

Forord

Sundhedsstyrelsen gjorde det i efteråret 1993 muligt for alkoholbehandlingshjemmet Ringgården, Middelfart, at gennemføre det her beskrevne projekt bestående af en række ugekurser for børn med en misbrugende forælder indskrevet på Ringgården. Her arbejdede børn og forældre indenfor døgninstitutionens rammer med alkoholmisbrugets betydning for børnene.

Forstander Ingolf Larsen, Ringgården, var initiativtager og ansvarshavende for projektet, og han har sammen med den øvrige medarbejdergruppe på Ringgården skabt særdeles gode vilkår for projektets gennemførelse.

Tak til souschef, Ph.d. Per Nielsen, Ringgården, for stor støtte undervejs.

Seniorforsker mag. art. psych. Else Christensen, Socialforskningsinstituttet har hele projektet igennem fra udviklingsfasen, over den praktiske gennemførelse til evaluering og beskrivelsen været af uvurderlig betydning.

Praktiserende psykolog, mag. art. psych. Kristen Bruun Petersen, Haderslev, har været inspirerende i løbet af projektet og har læst og kommenteret manuskriptet.

Manuskriptet er desuden kommenteret af chefpsykolog Pierre Topaz, Børnepsykiatrisk afdeling, Vejle Sygehus, samt af kolleger på Ringgården.

Erik Bredtoft

Ellen Christensen

Indledning

Inden for de sidste år er man - også i Danmark - i stigende grad blevet opmærksom på, at børn af alkoholmisbrugere udgør en stor og truet gruppe.

Børnene lider under skadevirkninger af forældrenes alkoholmisbrug i form af dårlig almen trivsel, vanskeligheder i skolen, psykosomatiske lidelser, større risiko for at blive udsat for ulykker og voldsomme hændelser, og som følge heraf hyppigere indlæggelser på sygehus. Det er også påvist, at mange af disse skader trækkes med ind i voksenlivet.

En opvækst med en alkoholmisbrugende forælder medfører, at man som voksen har større risiko for at blive udsat for psykosomatiske og psykiatriske lidelser og hyppigere indlæggelser på sygehus. Ligesom det er påvist, at sønner af alkoholmisbrugende fædre har større risiko for selv at udvikle et misbrug som voksne. Desuden har voksne børn af alkoholmisbrugende forældre flere parforholdsproblemer, og de har oftere lav selvværdsfølelse (Sundhedsstyrelsen 1992, Greenfield et al. 1993).

Børnenes psykologiske opvækstmiljø har også været genstand for analyser, og det fremgår ganske entydigt heraf, at børnenes opvækst er præget af store belastninger, når en forælder drikker. Følgende forhold er blevet fremhævet: højt konfliktniveau, uforudsigelighed, isolation og rolleombytningsadfærd (Sundhedsstyrelsen 1992).

E. Christensen (1994) påpeger, at børn er stærkt belastet af forældres alkoholmisbrug, men at de oftest står meget alene med deres problemer. Børnene er yderst utilbøjelige til at give udtryk for de belastninger, de er udsatte for, og de yder en stor indsats for at skjule deres vanskeligheder. Endvidere tilstræber børnene, at forældrens misbrug ikke bliver åbenbart.

Forældrene er oftest ulykkelige over deres misbrugs skadelige konsekvenser for børnene og derfor meget modstræbende over at vedkende sig disse.

Andre pårørende er som regel så følelsesmæssigt belastede af misbruget, at det er vanskeligt for dem at støtte børnene på afgørende punkter.

Børn er oversete i alkoholbehandlingssystemet

Behandlingssystemet registrerer sjældent de belastninger, som børnene er udsat for, og i de tilfælde hvor det gør, er der store vanskeligheder med at komme igennem med en hjælp til børnene og familierne.

Det er vanskeligt præcist at bestemme antallet af alkoholmisbrugere og dermed antallet af børn, der er truet på grund af forældres misbrug. Man anslår, at der er mellem 100.000 og 200.000 mennesker med et alkoholmisbrug i Danmark (Sælan 1985). Går man ud fra, at 60% af disse har børn under 18 år, og at de gennemsnitligt har 1,5 barn, så vil der skønsmæssigt være 125.000 børn med en forælder med et alkoholforbrug, der udgør en belastning for deres og deres børns dagligdag.

Børnene med

På Ringgården - som er en døgninstitution for voksne alkoholmisbrugere - har der siden 1976 været mulighed for, at børnene har kunnet være med på et behandlingsophold. Gennem de sidste 3 år har vi arbejdet mere systematisk med støtte til forælderrolle, kortlægning af misbrugets konsekvenser og udvikling af støttefunktioner for børnene. Vi har bl.a. lavet individuelle samtaler med børnene og forælder/barn samtaler med henblik på at modvirke misbrugets belastende konsekvenser for børnene og styrke familiens funktion.

Under indtryk af de ret store vanskeligheder vi har haft ved rekruttering, besluttede vi at forsøge en model, som var mindre omkostningsfuld og mindre indgribende over for familien og dermed mere attraktiv for brugerne.

Vi har desuden en generel erfaring, der viser, at når misbrugere kommer ind i døgninstitutionens trygge og vækstfremmende miljø, så udvikler de en åbenhed og modtagelighed, som gør det muligt for dem at se mere klart på konsekvenserne af deres misbrug og specielt misbrugets konsekvenser for børnene. Dette bevirker, at de bedre kan indgå i et støttetilbud, som også direkte indbefatter børnene.

Vores projekt skal ses som et konkret forsøg på at etablere og udvikle en arbejds metode, der er praktisk realiserbar uden den store tilførsel af nye ressourcer, men hvor børnene langt mere konkret bliver tilgodeset, end tilfældet er nu.

Projektets mål og rammer

Med projekt "Børnene Med" har vi søgt at etablere et tiltag direkte rettet mod børn med en alkoholmisbrugende forælder. Formålet har været at modvirke alkoholmisbrugets traumatiserende virkning på børnene og styrke kontakten mellem den misbrugende forælder og barnet.

Endvidere ønskede vi at udvikle arbejds metoder, som sætter voksenbehandlere i stand til at støtte børn af misbrugere.

Misbrugende forældre har vanskeligt ved at tale med deres børn om, hvordan misbruget påvirker børnenes dagligdag og få belyst de specifikke problemer, som misbruget afføder for børnene, og som de oftest står meget alene med (E. Christensen 1994).

Det var hensigten, at gøre det synligt for familien, hvilken betydning forældrens drikkeri har for børnenes dagligdag.

Det var derfor en væsentlig målsætning, at alkoholtemaet blev indført i familiedialogen - at børnene og deres forældre mindst en gang fik talt om, hvordan misbruget påvirker børnenes dagligdag. Desuden skulle barnet have tilbud om at tale med en neutral voksen om sine oplevelser. Følelser, tanker og adfærd hos børn af alkoholmisbrugere skulle almenføres. Det skulle klargøres, at barnet ikke har ansvar for misbruget eller dets løsning. Barnets mestringsstrategier (dvs. kompetencen til at tackle belastende situationer) skulle søges oprustet. Forældrenes indlevelse i børnene skulle udvikles, og børnene skulle have et "frikvarter" fra eventuelle overdrevne voksenfunktioner. Endelig skulle der formidles generelle oplysninger om, hvorledes alkohol forandrer forælderen.

Projektet hviler på en antagelse om, at børn af alkoholmisbrugere styrkes af at få talt om misbruget

Projektets forløb

I perioden februar - juni 1994 blev afholdt 8 ugekurser for børn af alkoholmisbrugere, og i hvert kursus deltog 2-6 børn sammen med en eller begge forældre.

De deltagende forældre (og deres børn) er udvalgt blandt de voksne misbrugere, der var indskrevet på Ringgården i perioden januar - juni 1994.

Vi kunne ikke rekruttere tilstrækkeligt antal deltagere blandt de aktuelt indskrevne, hvorfor vi kontaktede tidligere beboere med børn mellem 5 og 16 år.

Behandlingskrævende børn blev ikke tilbudt kurserne. Vi vurderede, at børn med betydelige adfærdsproblemer, børnepsykiatriske lidelser, organiske hjerneskader o. lign. ikke kunne profitere af tiltaget eller tilgodeses indenfor projektets rammer.

Der deltog 29 børn i alderen 5-16 år. Gennemsnitsalderen var 9 år. Der var flest 6-10 årige. Tre 5-årige deltog, og der var ingen drenge over 13 år.

Kønsfordeling: 17 piger og 12 drenge. Der deltog 1-4 børn fra hver familie.

Alkoholmisbruget var opstået forud for fødslen for 21 af de 29 børn.

Kun to af de 29 børn levede i intakte familier, og 16 levede sammen med den misbrugende forælder.

Der var iværksat støtte- eller behandlingsforanstaltninger for 7 ud af de 29 børn spændende fra kontakt til sagsbehandler til indskrivning på behandlingshjem.

21 misbrugende forældre var med, hvoraf 10 blev vurderet til at have et svært misbrug, 10 et middel og 1 et let misbrug (jvf. Nielsen 1992).

14 af de misbrugende forældre var indskrevet på tidspunktet for kurserne eller kort forinden, mens 7 misbrugende forældre havde været indskrevet 4-48 måneder forud for kurset.

3 ikke-misbrugende forældre deltog.

Kurserne blev forestået af socialpædagog og klinisk psykolog begge med erfaring i behandling af alkoholmisbrugere, samt nogen erfaring med inddragelse af familien og hermed børn i behandlingen af alkoholmisbrugere. Kursuslederne blev under hele forløbet superviseret såvel i deres konkrete funktion på kurserne som i evalueringen. Supervisionen blev udført af mag. art. psych. Else Christensen.

Kurserne blev afholdt på Ringgården, og familierne havde uden for "arbejdstid" kontakt med de øvrige beboere på døgninstitutionen.

Aktiviteterne foregik i almindelig arbejdstid mandag til fredag. Der var undervisning mandag, familiesamtale tirsdag, individuelle børnesamtaler onsdag, forældergruppe og familiesamtale torsdag og evalueringssamtale fredag (se ugeprogrammet - bilag 1).

Især i starten af hvert kursus brugte vi en del tid på lege, sange og forskellige former for socialt samvær, hvortil kom aktiviteter tilrettelagt specielt for den enkelte familie.

1 times undervisning var fælles for både forældre og børn, og i ugens løb var der 2 familiesamtaler, 1 individuel børnesamtale, 1 forældergruppesamtale og 1 evalueringssamtale.

Ved visitationen, som blev udført af kursuslederne, udfyldtes et skema med oplysninger om børnenes alder, køn, etablerede støtteforanstaltninger, barnets alder ved forælderen misbrugsstart, kontakt til biologiske forældre, den misbrugende forælders misbrugsgrad og grad af erkendelse af sit misbrug.

Kursuslederne evaluerede projektet sideløbende via daglig procesjournal over tiltagenes virkning, daglige vanskeligheder og succeser, beskrivelse af kursusledernes indsats og børnenes og familiernes reaktion på tiltagene.

Den sidste dag blev der foretaget en evalueringssamtale med deltagelse af den enkelte familie og den ene kursusleder, hvor såvel barn som forælder blev spurgt om forandringer for barnet med hensyn til synliggørelse af alkoholproblematikken, barnets følelse af ansvarlighed for misbruget og dets løsning, barnets mestringskompetence i forbindelse med eventuelle fremtidige tilbagefald, samt om der var sket en styrkelse af barnet i forhold til familien. Endvidere blev der spurgt til, hvorvidt barnet tidligere havde udfoldet sig som barn, eller om det havde haft voksenfunktioner. Den endelige vurdering heraf blev foretaget af kursuslederne på baggrund af semistrukturerede spørgeskemaer, øvrige besvarelser fra familien, samt kursusledernes vurderinger iøvrigt.

Procesbeskrivelse

Arbejdsmetode og grundholdning

Kursusledernes grundforståelse var psykodynamisk, og i praksis benyttedes interventionsformer af såvel gestaltterapeutisk som kognitivt terapeutisk tilsnit.

Forskellige grundantagelser har været styrende for vores arbejde med børn og familier:

Når en familie har et problem, vil det i de fleste tilfælde styrke deres fælles problemløsning, at der er åbenhed i familien, og at man er i stand til at forholde sig åbent til problemet. Det styrker også familien, at kommunikationen er direkte.

Det er tilladt at have følelser, men det er ofte vanskeligt at håndtere at have negative følelser - som vrede, skuffelse og had - over for en person, man er tæt knyttet til.

Det er væsentligt at have respekt for det enkelte familiemedlems opfattelser, oplevelser og følelser.

Følgende forhold må afspejle sig i behandlernes kontakt til klienterne:

En høj grad af åbenhed og ærlighed.

Der skal være plads til de følelser, som det enkelte familiemedlem rent faktisk har.

Der kan tales direkte om smertefulde forhold.

Behandleren må udvise grundfæstet respekt for såvel børnenes som forældrenes oplevelser.

Behandleren må udvise respekt for både børn og voksne, også for den voksne misbruger på trods af den skade misbruget måtte have forvoldt barnet.

Kursets struktur

Kursusdagene var skemalagt med tid afsat til aktiviteter, samtaler, undervisning etc. Det var tydeligt markeret, hvornår der var rekreative aktiviteter, og hvornår vi skulle beskæftige os med de vanskelige temaer vedrørende alkohol. Herved blev det markeret, at kursuslederne havde ansvaret for, at temaet børn og alkohol var sat på. Det var endvidere underforstået, at forældrene havde accepteret dette. Herved blev det klargjort, at det ikke var børnenes ansvar, at der blev talt om børn og alkohol.

Kursusdagens faste struktur hjalp til at overvinde den inaktivitet og passivitet, der ofte følger i kølvandet på et alkoholmisbrug.

Målsætning og retningslinier

Undervisning

Undervisningen varede ca. 1 time, og både forældre og børn var til stede. Børnene fik at vide, at de skulle være i lokalet, men at de gerne måtte benytte sig af legetøj, papir og tuscher, spil etc. Det var ikke et krav, at de deltog aktivt i undervisningen.

Den ene kursusleder legede med børnene i undervisningens forløb, mens den anden forestod undervisningen.

Undervisningen var deltagerstyret, problemorienteret og samtalelignende, og der blev lagt vægt på børnenes og forældrenes tilbagemeldinger. Den enkelte undervisningstime kom således til i høj grad at afspejle de konkrete deltageres forudsætninger.

Overskriften for timen var "børn og alkohol".

De centrale temaer i undervisningen var, at berusede forældre

- svigter,

- lever efter kortsigtede løsninger ("nødløsninger frem for løsninger"),

- er udviklingspsykologisk utilfredsstillende for børn ("tomme kalorier")

samt at børn er svært følelsesmæssigt belastet af forældres misbrug.

Berusede forældre er anderledes

Konkret blev forældre og børn undervist i, hvordan forældre ændrer sig, når de bliver berusede. Sammen med deltagerne blev det undersøgt, hvorledes alkohol påvirkede de voksnes funktion som forældre - der blev specielt fokuseret på deres varetagelse af praktiske opgaver, grænsesætning og selvstændighedstræning, omsorg, børnenes følelsesmæssige udvikling, herunder optræning i vrede og kærlighed (se bilag 2).

Berusede forældre **svigter** - aftaler bliver svigtet af den berusede forælder uanset, hvor vigtige de er for børnene. Svigtene forekommer også i anden udgave, idet børnene ofte oplever, at forælderen lover noget i en rus, men glemmer det fuldstændigt dagen efter.

"Tomme kalorier"

Dagligdagens problemer bliver ligegyldige for berusede forældre. Alle væsentlige problemer bliver løst på den mest kortsigtede måde, der sættes på nødløsninger frem for løsninger - eksempelvis "køber" den berusede forælder sig gerne til fred. Et problem er ikke så vigtigt, at det ikke kan udsættes til i morgen; man lever efter "**manana-princippet**" (manana betyder i morgen på spansk).

Berusede forældre reagerer følelsesmæssigt anderledes - oftest bliver de uimodtagelige for visse former for følelser, mens andre bliver voldsomt forstærkede.

Vreden kan blive voldsom og forskrækkende for børnene, eller forælderen bliver eksalteret eller "overkærlig på en dum måde".

Dette gør det vanskeligt for børnene at lære egne følelser at kende. De kan ikke forbinde forældrenes følelsesmæssige tilbagemeldinger med det, der foregår inde i dem selv. Det bliver svært at få skabt mening i dagligdagen. Berusede forældre giver deres børn "**tomme kalorier**", når det drejer sig om børnenes psykologiske udvikling.

En beruset forælder er utilfredsstillende for børnene, selv om det på kort sigt kan give færre konflikter og flere lettilgængelige gevinster, som ekstra penge, senere sengetid og færre restriktioner.

Uforlignelige oplevelser

En beruset forælder har altid en anden og helt særegen oplevelse af det, der er sket i tidligere situationer; en oplevelse der i høj grad afspejler beruselsen med de fejltolkninger og forvrængninger af situationen, dette indebærer. Barn og forælder står med to **uforenelige oplevelser** af samme situation. Børnene får i bedste fald ikke bekræftet sine oplevelser af forælderen, og i værste fald - og ikke sjældent - bliver børnenes oplevelser diskvalificeret på centrale punkter; "der tager du fejl, jeg var ikke så fuld, som du siger, og det der gjorde jeg slet ikke". Når børn gentagne gange og i forbindelse med stærkt belastende situationer får deres oplevelser afvist af den vigtigste autoritetsfigur i deres liv, resulterer det i, at børnene bliver i tvivl, om de kan stole på egne oplevelser. Hermed lægges grunden til selvsikkerhed og tvivl om eget værd. Det er af afgørende betydning, at børnene mærker, at deres oplevelser bliver respekteret, især når det drejer sig om særligt belastende oplevelser, som voldsomme begivenheder i forbindelse med forældrens misbrug.

Negative følelser

De mange og vitale svigt vækker ofte **negative følelser hos barnet** - mange børn af misbrugere bliver kede af det, skuffede, afmægtige, vrede og nogle gange hadefulde over for den misbrugende forælder. Dette er som regel vilkårene, når en forælder drikker, og det er meget svært for børn at have disse følelser over for deres forældre. Her er det vigtigt, at børnene får at vide, at selv om man elsker sine forældre, må man også godt være meget vred på dem og endda hade dem i visse situationer, og at dette især gør sig gældende for børn af misbrugere.

Et andet gennemgående tema er **frygten for at miste forælderen**. Når børnene oplever forælderen så beruset, at det ikke er muligt at vække ham/hende, bliver de bange for, at forælderen er død. Dette er i sagens natur en voldsom følelsesmæssig belastning men en oplevelse, de som regel står meget alene med.

Børnene er ofte belastede af frygten for, **at forælderen ikke holder tilstrækkeligt af dem**. Her lurer krænkelsen over, at alkoholen er vigtigere end barnet. Det kan være svært at forstå, hvorfor forælderen bliver ved med at drikke, når det er så stor en belastning for barnet. Når forælderen drikker, sker der en forskydning i, hvad der er vigtigt. Betydningen af alt andet liv blegner i sammenligning med rusen, dermed blegner også børnenes betydning under rusen. Det er væsentligt at understrege over for børnene, at det er kendetegnende for mennesker med en

stærk afhængighed, at de drikker, selv om det ødelægger livet for dem selv og for dem, de holder allermest af. Desuden påpeges, at alkoholmisbruget er et meget vanskeligt problem at løse. Her almengøres alkoholmisbrugerens voldsomme og ukontrollable afhængighed af alkoholen og de destruktive træk, der følger med misbruget.

Hele familien påvirkes

Alkoholmisbrugets indvirkning på hele familien har også været et gennemgående tema. Når en drikker i familien, **forskubbes ligevægten**, og en stor del af opmærksomheden samles om misbrugerens og dennes alkoholadfærd.

Ovennævnte temaer blev i forskellig grad introduceret i undervisningen - de svære emner blev kun let berørt - og derefter udbygget i familiesamtalerne og de individuelle børnesamtaler i ugens løb.

Familiesamtaler

Alkoholmisbruget er et forældreansvar

Et vigtigt element i samtalerne med forældre og børn sammen var på autoritativ vis at gøre børnene opmærksom på, at alkoholmisbrug er et voksen-ansvar, og at det er forælderen ansvar at komme ud af misbruget - med andre ord: **det er ikke børnenes skyld, at forælderen drikker, og børnene hverken kan eller skal sikre, at forælderen ikke drikker.** Dette understøttedes af så godt som alle forældre, og det affødte mange diskussioner. F.eks. foreslog en 6-årig dreng, at man skulle opfinde en fjernbetjening, *"så kan man jo bare slukke, hvis han vil drikke"*.

"Brandøvelse"

Et andet væsentligt element var at få talt om **frygten for tilbagefald**. Oftest udmelder den misbrugende forælder klart, at et tilbagefald "ikke kan ske igen" under henvisning til de frygtelige konsekvenser, det kan have for misbrugeren selv, - somatisk, psykisk og socialt - og for barnet.

På trods af disse oftest overbevisende og tungtvejende grunde til aldrig at drikke igen var det væsentligt at få formuleret den frygt for tilbagefald, der så godt som altid er i familien. Ofte er det børnene og de andre pårørende, der er bærere af denne frygt, mens misbrugeren afviser at forholde sig til den. Det var her vores målsætning at få understreget det frugtbare i, at man i familien er fælles om at dele en så realistisk frygt, bl.a. under henvisning til, at risikoen for tilbagefald er stor for alle misbrugere (Nielsen 1992, Polich et al. 1980).

Især i starten af projektet var vi ret forsigtige med at indføre en grundig drøftelse af tilbagefaldsrisikoen. Vi ønskede ikke at fratage børnene det håb, som forældrene fremstiller så stærkt, og som mange børn - især de mindre - støtter.

Det var imidlertid vores erfaring, at det styrkede processen og børnene, at vi fastholdt at tale om frygten for tilbagefald, hvilket vi tolkede således, at børnene har hørt på mange forsikringer fra forælderen om, at nu er det slut med at drikke - forsikringer som ikke har kunnet holde. For barnets vedkommende resulterer dette i smerte, skuffelse og underminering af tilliden til fremtiden og i sidste instans til forælderen.

En konstruktiv tilgang til dette vanskelige tema var at indføre forestillingen om **"brandøvelser"** (Marlatt 1982). Det er vigtigt, at man holder brandøvelser på skibe, og det bliver der brugt megen tid på, men det er jo ikke ensbetydende med, at skibet brænder, når det kommer ud at sejle. På samme måde er det vigtig at tale om, hvad barnet kan gøre, hvis forælderen skulle få et tilbagefald.

Hvem skal støtte barnet?

Under samtalerne var vi opmærksomme på, hvilke mulige **støttepersoner**, der var omkring børnene. Børnene stod meget alene med de belastninger, der følger forælderen misbrug, og at det var vanskeligt for børnene at hente hjælp fra den nære familie. Bedsteforældre, onkler og tanter

Føll

kat

turde børnene sjældent kontakte af frygt for repressalier overfor forælderen. Vel også fordi disse personer var meget følelsesmæssigt involverede. Børnene havde en klar fornemmelse af, at når de fortalte noget om deres egen situation, der røbede forælders misbrug, så destabiliseredes familien.

For de fleste af børnene var det vanskeligt at finde andre støttepersoner end søskende og den ikke-misbrugende forælder med de begrænsninger, denne måtte have i kraft af sin stærke personlige involvering og herunder de stærke følelser af svigt, som kommer i kølvandet på misbruget.

Week-end-børnenes situation var meget klar:

Fortæller jeg mor, når far drikker, så får jeg bare ikke lov til at komme hen til ham næste weekend (10-årig pige).

Det er en ressourcekrævende proces at hjælpe med at finde relevante støttepersoner for børnene. Det vil som regel kræve, at man har en grundig afdækning af netværket, af hvilke problemer børnene har og hvilke problemer, de realistisk set kan hjælpes med.

Når der blev plads til de vanskelige, negative følelser, resulterede det ofte i, at der blev bedre plads til de positive. I samtalerne var det derfor også væsentligt at påpege de tegn på gensidighed og varme, der observeredes i kontakten mellem forældre og børn - især når der var tale om en ny tæthed mellem forælder og barn.

Børnesamtaler

Den kursusleder, børnene talte med, var ikke tæt involveret med forælderen, men var samtidigt en person, som børnene havde opbygget tillid til. I vores tilfælde var dette opnået gennem fælles lege og aktiviteter.

Den individuelle børnesamtale blev introduceret i plenum. Vi fortalte, at vi tidligere havde fået at vide af børn på Ringgården, at det ville være godt at have mulighed for at kunne fortælle om sine tanker, uden ens forælder hørte på det. Det blev klargjort, at det kun var i undtagelses-tilfælde, at kursuslederne ville fortælle forælderen om det, børnene havde sagt i børnesamtalen. Hvis det af tvingende grunde blev nødvendigt, ville det ikke ske, uden at kursuslederen først havde talt med børnene om det.

Børnesamtalernes forløb var afpasset børnenes alder og modenhed.

Vi lagde op til, at samtalerne var et tilbud til børnene, hvor de kunne fortælle om de overvejelser, de gjorde sig om forældrenes misbrug.

Var børnene små og havde vanskeligt ved at formulere sig, tog vi udgangspunkt i en række **tacklings-spørgsmål** om, hvad børn gør, når deres far eller mor drikker, f.eks "prøver at gemme flasker?", "græder meget?", "forsøger at holde sig væk, når han/hun er fuld?" (E. Christensen 1994).

De centrale temaer i børnesamtalerne var de **traumatiske oplevelser, samt hvordan børnene havde oplevet forældrenes drikkeri og deres følelser i forbindelse hermed** - især var børnenes angst for at miste forælderen i focus.

Som i undervisningen blev det i den individuelle børnesamtale fastslået, at det ikke er børnenes skyld, at forældrene drikker, og at det ikke er børnene, der kan løse problemet.

Kursuslederne inter文enerede med almenførelse i form af udtalelser om, at "sådan har det også været for mange andre børn med en forælder, der drikker..."

Vi så det ikke som vores formål at trøste børnene eller at indgyde dem falsk håb. Vores tilgang var en holdning, der udtrykte, at der følger hårde belastninger med ved at have en forælder, der drikker, men at man på trods heraf kan have et godt liv.

Der var børn, der ikke formulerede sig om forældrenes alkoholmisbrug. De fik i en vis udstrækning lov til at tegne, og vi snakkede om neutrale emner, når vi havde præsenteret forskellige typiske livsomstændigheder for børn af misbrugere.

Forældregruppe

Allerede i den første uge måtte vi indføre et møde, hvor kun forældre var til stede sammen med kursuslederne. Den umiddelbare anledning var uro fra forældrenes side overfor de individuelle børnesamtaler. Det kræver høj grad af tillid af forældre at "udlevere" deres børn til et andet menneske, hvor barnet bl.a. skal fortælle om forælderen.

Senere hen udvikledes det til, at forældrene kunne give tilbagemeldinger bl.a. positiv og negativ kritik til kursuslederne.

Sidst i projektforsløbet benyttede vi forældergruppen til

- at redegøre for **undersøgelser** der påviser alkoholmisbrugs konsekvenser for børn såvel i barndommen som i voksenlivet.
- fremhæve de gevinster man opnår i sit forhold til børnene ved ikke at drikke, eksempelvis de **forbedringer i kontakten til børnene**, som tidligere misbrugende forældre oplever, når børnene udvikler den tillid til forældrene, der undermineres af alkoholmisbrug.

Aktiviteter

Mange af aktiviteterne blev besluttet i familierne eller i plenum, og det kunne være spil, kreative projekter, gåture o.lign.

Andre var fastlagt på forhånd, eksempelvis **familiemaleri**. Familien fik udleveret et stort stykke papir og gode plakatarver og fik som opgave at tegne et fælles billede.

Vi læste et **eventyr** højt for børn og forældre. Dette var "Ravnen" fra Grimms eventyr, hvor mange relevante temaer er præsenteret - en forælderfigurs overdrevne nydelse med efterfølgende gentagne svigt, følelsen af at være forladt og alene, den langvarige kamp for fastholdelse af et godt forhold til forælderfiguren, det langsigtede perspektiv, og troen på fremtiden. Både forældre og børn blev bedt om at tegne noget fra eventyret, og temaerne blev diskuteret med udgangspunkt i tegningerne.

Evaluering

Først præsenteres de generelle evalueringer, hvorefter der redegøres for de specifikke evalueringer, som består af en analyse af spørgeskemaer indhentet i forbindelse med visitation og evalueringssamtale, samt af en samlet vurdering af kursernes enkelte elementer på baggrund af spørgeskemaer, procesjournal og kursusledernes øvrige erfaringer.

Generel evaluering

I alle familierne er der i løbet af kurserne blevet talt konkret om, hvordan børnene påvirkes af forældres misbrug. Herunder har det været trukket frem, hvordan forældre ændrer sig i beruset tilstand og de følelsesmæssige konsekvenser, denne ændring har for børnene.

Mange af børnene har udtalt stor lettelse ved at få sagt noget, som de har gået og gemt på, og det har været en stor lettelse for dem, at deres forældre har hørt herpå, endog uden at blive vrede over det eller på anden måde reagere stærkt følelsesmæssigt herpå. Det er også en lettelse for mange af børnene, at de ikke er alene om at have en alkoholmisbrugende forælder, og at deres reaktioner ikke er mærkelige eller "forkerte".

Det var de ældste børn, som satte flest ord på deres situation, men også en del af de yngre børn var i stand til med overraskende klarhed at redegøre for deres følelse af afmagt, vrede og udtalte tristhed. De havde også ret præcise analyser af, hvordan forældrenes misbrug havde været en stor belastning for dem.

Der er blevet delt mange traumatiske oplevelser i løbet af de 8 uger. Det har været en lettelse for børnene, og selv om forældrene har haft det svært med at høre på børnenes beretninger og de dermed følgende følelser, så har det været en gennemgående tilbagemelding fra forældrene, at "det har været hårdt, men rigtig godt". Forældrene har haft brug for en hel del støtte til at lytte til børnene, men børnene er blevet bekræftet i deres oplevelser og har opnået en mere realistisk virkelighedskorrektion i kraft af, at de har kunnet tale med deres forældre om oplevelserne, og de ikke har været henvist til at bære på dem alene.

Børnene var hurtige til at tilegne sig vores udmelding om, at misbrug er et voksenansvar, og at det er forældrene selv, der er ansvarlige for at få løst misbrugsproblemet. En del af børnene havde tilsyneladende ikke på forhånd haft de store overvejelser i retning af, at det var deres skyld at forældrene drak, idet misbruget var udviklet før deres fødsel. Der var imidlertid en del af børnene, som var optaget af mange overvejelser om, hvorledes de kunne løse problemet. Det var vores vurdering, at det var en hjælp for såvel forældre som børn, at vi klart formulerede, at børn ikke kan forhindre, at deres forældre drikker.

Styrkelse af børnenes mestring af eventuelle tilbagefald fungerede bedst i de sidste kurser, hvor vi fik bragt tilbagefaldstemaet mere konkret på bane. Det er gennemgående, at den misbrugende forælder er meget klar i sin melding om, at det ikke sker igen, eller i en mere modereret udgave: at de vil gøre alt for, at de ikke begynder at drikke igen. Det mest velfungerende synes at

have været, at børn og forældre sammen har set på, hvem børnene kan henvende sig til, hvis der skulle komme et tilbagefald, bl.a. fundet frem til vedkommendes telefonnummer. Det er væsentligt, at barnet har oplevet, at forælderen har været aktiv i forsøget på at finde en støtteperson, og dermed har accepteret, at det er i orden, at barnet henvender sig til andre, hvis der skulle opstå et tilbagefald.

Forælder/barn-samværet har - både i form af samtaler og ikke mindst de arrangerede familieaktiviteter og lege - været til stor glæde for især børnene men også, for forældrene. Det største udbytte af aktiviteterne opnåedes af familier, hvor man ikke var vant til så omfattende forælder/barn-samvær - eksempelvis skilte familier og familier hvor alkohol dominerer hverdagen.

Det er også vores klare vurdering, at man i mange familier har følt sig styrket af den større gensidige åbenhed. Det har været en god oplevelse for børn og forældre, at børnenes følelser og hele situation kom i focus. Det har været en væsentlig gevinst for børnene, at de har følt sig forstået, både generelt men også i kraft af kursusledernes stigende kendskab til livsvilkårene for børn i familier med alkoholmisbrug.

Den detaljerede analyse af børnenes dagligdag set i relation til rusadfærden og dens konsekvenser bevirkede, at forældrenes opmærksomhed på og indføling i børnene skærpedes, hvilket især var en positiv oplevelse for de børn, som ikke var vant til at opleve forældrenes omsorg, bekymring og indlevelse.

Det er vores vurdering, at ugekurserne - som sidegevinst - har styrket forældrenes misbrugsbehandling. De har fået bedre forudsætninger for indsigt i misbrugets konsekvenser for deres omgivelser, og dette formodes at styrke misbrugsbehandlingen.

Såvel børn som forældre har gennemgående udtrykt meget stor tilfredshed med børnekurserne, og vi har ikke fået negative tilbagemeldinger.

Langt de fleste af de forældre, vi har haft kontakt med efter kurserne, vurderer ligeledes, at børnene har profiteret af kurserne, også efter de er kommet hjem. Flere har meldt om en klar forbedring af kontakten til børnene.

Analyse af spørgeskemaer

I evalueringssamtalen ved kursets afslutning blev hvert barn og dets forældre udspurgt om betydningen af synliggørelse af misbrugets konsekvenser for børnene, børnenes oplevelse af ansvarlighed, mestringsstrategier og familierelationen. Desuden blev det vurderet, om barnet havde udfoldet voksenfunktioner ud over det, man måtte forvente ud fra barnets alder.

Der blev udfyldt et spørgeskema for hvert barn indeholdende konkrete spørgsmål til belysning af ovennævnte forhold, og forandring til det bedre eller værre blev vurderet for hvert enkelt barn af kursuslederne i fællesskab.

Denne registrering af forandring angår korttidseffekt - det drejer sig om vurdering af en ændring, der udvikler sig i løbet af 5 dage - og hviler i høj grad på kursusledernes umiddelbare vurdering.

Positivt udbytte

Alle børnene på nær ét er vurderet til at have fået et samlet positivt udbytte. Dette ene barn var godt hjulpet i forvejen, idet hun tidligere havde fået hjælp til at få forarbejdet sin situation i forhold til forælders misbrug. Hun var ellers meget positiv i sin vurdering af ugen.

Alle deltagende gennemførte kurset, og ingen børn har fået det dårligere på nogle af de adspurgte områder.

En gruppe på 6 børn er registreret til at have opnået den største forandring; heroverfor er der en gruppe på 5 børn, som er registreret til den mindste samlede positive forandring. De to grupper er sammenlignet med hensyn til køn, alder og deres forældres misbrugsgrad og grad af erkendelse af misbrug, og her ses ingen tydelige forskelle.

Øvelse gør mester

Den eneste faktor, der adskiller de to grupper er, at 5 af de 6 børn, der scorer højest, deltog i de sidste 4 kurser, mens alle 5, der scorer lavest, deltog i de 4 første kurser.

Kurserne blev således bedre i takt med, at kursuslederne blev bedre, dvs. jo større **kompetence hos kursuslederne**, desto større udbytte for børnene.

Dette peger på, at behandlerkompetence på dette område er nødvendig, og kompetencen kan udvikles med relativt begrænsede midler og indenfor en overskuelig tidsramme.

Synliggørelsen er en væsentlig støtte for børnene

Synliggørelsen af misbrugets betydning for børnene er vurderet som positivt for 25 af de 29 børn (næsten 9 ud af 10), mens der ikke er registreret ændringer i situationen for de sidste 4 børn. Igen ses den største positive effekt i de sidste 4 ugekurser. Synliggørelsen er det område, hvor der vurderes at være sket størst positiv ændring.

Samlet vurderet har børnene i de sidste to projektuger fået mindre **ansvarsfølelse** over for drikkeriet og løsningen af misbrugsproblemet. Vi kunne ikke i øvrigt ud fra spørgeskemaerne registrere nogen nævneværdig ændring af børnenes opfattelse af deres ansvarlighed.

Ifølge vurderingerne af spørgeskemaerne lykkedes det os at påvirke knapt halvdelen af de 29 børns **mestringsstrategier** positivt. Dette var et område, som voldte kursuslederne en del vanskeligheder at håndtere, men igen var der størst positiv effekt i den sidste halvdel af projektperioden.

Børnene fik talt om, hvad de kan gøre i forbindelse med et eventuelt fremtidigt tilbagefald, eksempelvis hvor de kan gå hen, og hvem de kan henvende sig til.

Familien styrkes

Familier med få fælles aktiviteter, og hvor alkohol i høj grad dominerede familien, profiterede mest af de arrangerede familieaktiviteter. Med hensyn til børnenes **familierelation** skete der en positiv ændring for alle børnene i de 4 sidste projektuger, mens der ikke registreredes ændringer for flere børn i de første uger.

Der skete ikke de store forandringer i familier, der var vant til at lave meget sammen med børnene, og der var faktisk en del familier, som havde mange aktiviteter med børnene uden for misbrugsperioderne.

Fri for voksenfunktioner og bekymringer

Vi vurderede børnene med hensyn til, om de primært opførte sig som børn, eller om de udfoldede overdrevne **voksenfunktioner**, som ikke var alderssvarende.

Der sås kun meget få "voksne børn" (1-2 piger), mens børnene set som helhed opførte sig meget som børn. Hos halvdelen af børnene (15) har vi overhovedet ikke registreret voksenadfærd under kurset. Børnene har leget meget, og en del af børnene har været betydeligt mindre opmærksomme på forælderen end ellers. De har ikke været bange for, at forældrene skulle drikke og har derfor bedre kunnet lege.

Støtte er også for mindre børn

Der ses ingen sammenhæng mellem alder og det udbytte, som børnene vurderes at have fået af kurserne. Det er således ikke barnets alder, der er afgørende for, om det kan profitere af et støttetilbud, og selv mindre børn på 5-7 år profiterer godt.

Svingende misbrugserkendelse, større støttebehov

Ingen af forældrene vurderes at have en ringe **erkendelse af eget misbrug**. Det er børn af forældre med en svingende og ustabil erkendelse af eget misbrug, der synes at have fået mest udbytte af kurserne. Dette kan tages som udtryk for, at denne gruppe har mere behov for støtte end børn af forældre med en god erkendelse af eget misbrug. Man kan derfor med rimelighed antage, at forældre kan støtte deres børn ved at udvikle en grundig erkendelse af eget misbrug - herunder en solid erkendelse af misbrugets konsekvenser for børnene.

Evaluering af kursets enkelte elementer

På baggrund af ovenstående analyser af spørgeskemaer, samt af evaluerings-samtaler, kursusledernes fortløbende skrevne og uskrevne vurderinger er der i det følgende lavet en vurdering af de fremmende og hæmmende elementer ved børnekurserne.

Kursets struktur og miljø

En god oplevelse

Det har været fremført, at børn skulle opleve det som belastende at være i et miljø, hvor der er mange med et misbrugsproblem, og som derfor udviser en karakteristisk misbrugeradfærd. Der er ingen af børnene, der har givet udtryk for dette. Tværtimod er den næsten enslydende tilbagemelding fra børnene, at de har været meget positive overfor døgninstitutionen, og at de har været meget trygge.

Det største problem har været forældre, som har været meget tiltrukket af det sociale liv i døgninstitutionen, hvor enkelte børn har givet udtryk for, at forælderen ikke har været tilstrækkeligt tilgængelig for barnet.

I deres dagligdag holder børnene meget øje med, om forælderen drikker. Mange af børnene har slet ikke tænkt herpå under kurset, hvilket har været helt nyt for dem. Det helt overvældende indtryk af børnenes besvarelser vedrørende miljøet er, at de følte sig trygge ved, at forældrene ikke drak i ugens løb - "for det gør de jo ikke her".

De var også glade for, at forældrene virkede til at være godt tilpas og var mere aktive end ellers. Det er som nævnt et gennemgående træk, at børnene har leget meget.

Det lykkedes at give børnene det "frikvarter" fra dagligdagens belastninger og bekymringer om forældrenes misbrug, som anbefales (E. Christensen 1994).

Svært at rekruttere

Rekrutteringen var en ressourcekrævende proces, og næsten halvdelen af de adspurgte indskrevne misbrugere med børn i den relevante alder kom ikke med på kurset. Flere af forældrene måtte melde fra p.g.a. praktiske omstændigheder eller helt indlysende hensyn til børnene og et enkelt barn blev afvist af behandlingsmæssige hensyn. Derudover var en hyppig begrundelse, at forælderen ikke oplevede, at misbruget havde indflydelse på børnene.

Rekrutteringen krævede en ret stor indsats, og der var et relativt stort frafald på trods af, at døgninstitutionens vækstprægede miljø understøttede en ellers ustabil og svingende behandlingsmotivation. Der var desuden et tydeligt positivt pres fra øvrige medbeboere over for de, der var i tvivl, om de ville deltage i børnekurset. Det kan også nævnes, at mange af de forældre, der deltog i kurserne, ved starten var ret sikre på, at deres misbrug ikke havde belastet børnene ret meget, "når jeg har drukket, har børnene ikke mærket noget". Dette var forøvrigt en holdning, som ændredes for de fleste.

Det har været en meget lærerig uge. Jeg har lært at se situationen fra Søren's side. Det har været vanskeligt at lukke øjnene op for den betydning, mit drikkeri har haft for Søren (far til en 6-årig dreng).

Aktiviteter, socialt samvær og lege

Den enkelte kursusleder var sammen med børnene i 23 timer i ugens løb. De mange konfrontationstimer med børnene var væsentligt for udviklingen af tryghed og tillid mellem børn og kursusledere, og selvfølgelig også mellem forældre og kursusledere.

Den tætte struktur indebar, at de fleste af kursets funktioner var samlet hos de to kursusledere - praktisk koordination, arrangement af og deltagelse i lege, udflugter, sange og andre aktiviteter, undervisning, samtaleledelse, almindeligt socialt samvær samt evaluering. De mange funktions-skift var selvfølgelig en krævende opgave for kursuslederne, og det forandrede et velfungerende samarbejde samt supervision.

Ud over at virke trygheds- og tillidsskabende var aktiviteterne især væsentlige for familier, som ikke havde megen fælles aktivitet, og som ikke var vant til børn/forælder-aktiviteter. Især weekend-fædrene og deres børn var glade for anledningen til at være meget sammen.

I familier, hvor alkohol har domineret i mange år, er der erfaring for, at en af følgerne kan være indsnævret social kompetence, hvorfor aktiviteterne i visse tilfælde fungerede som social træning.

Det har været en stor oplevelse at lave så mange ting sammen med børnene. Jeg har tit haft lyst til at gøre noget sammen med dem, men enten har jeg ikke gidet, fordi det var vigtigere at få noget at drikke, eller også har jeg ikke turdet. Jeg vidste ikke, hvordan man gjorde sådan noget. Jeg har stort set kun turdet tage dem med på værtshus. Her var jeg på hjemmebane. Man er bange for at gøre noget. Gør man det nu rigtigt. Man er bange for, at folk kan se, man er alkoholiker. Jeg har været meget glad for at have prøvet at være i badeland og male sammen. Når vi kommer hjem, skal vi i svømmehal (far der har drukket i over 20 år).

Undervisning

I starten af projektet var der megen uro blandt og lav deltagelse af børnene, når temaet blev mere direkte alkohol og børn. Længere henne i projektet blev børnene mere aktive og deltagende, hvilket vi ser som udtryk for, at undervisningen blev mere målrettet. Vi fandt vores form, og jo bedre vi kunne sætte ord på væsentlige sider af børnenes livsomstændigheder, jo mere deltagende blev de, og jo mindre uro. I undervisningen fremsatte underviseren generelle erfaringer om berusede forældre og børn i misbrugerfamilier, og undervisningen gav anledning til, at både voksne og børn formulerede sig om, hvordan det er at være barn, når forælderen drikker. Det blev tydeligt, at der er store forskelle for barnet, alt efter om forælderen er ædru eller beruset.

I forhold til samtalerne var undervisningen mere generel og dermed ikke så personligt provokerende. Det er derfor også en god arbejdsform for familier, hvor modstanden er stor. Der er også en vigtig almengørende funktion for børnene i at høre andre børn fortælle om ting, de selv har oplevet.

Familiesamtaler

Svært at sige noget når familien er der

Familiesamtalerne var vanskelige for børnene. **Det var svært at sige noget, når forældrene var til stede.** De ønskede ikke at såre deres forældre, som de kæmpede hårdt for at opretholde en så god som mulig relation til. Børnene var ikke uden videre indstillet på at åbenbare deres følelser og oplevelser for forældrene. En del af børnene havde erfaring for, at når de har vist deres følelser, så har far/mor drukket, og når de ikke har udtrykt sig, så har der været mere stabilitet i familien.

En betragtelig del af forældrene gav udtryk for stor interesse i børnenes oplevelser af misbruget. Her observerede vi i nogle tilfælde dobbeltkommunikation. Forælderen gav med ord udtryk for et ønske om, at barnet skulle udtrykke sig, og udtrykte samtidigt nonverbalt en frygt for at blive konfronteret hermed. Indholdet i det sagte blev diskvalificeret af kropsholdningen.

Når forælderen kom over sin frygt, og barnet fik "tilladelse" til at udtrykke sig, var det en konstruktiv oplevelse for såvel barn som forælder.

Enkelte børn formulerede sig slet ikke om alkohol, og flere børn sagde kun lidt i selskab med forældrene. Vi overvejede en overgang at reducere familiesamtalerne, idet det var svært for såvel børnene som kursuslederne, men vi fastholdt dem, fordi vi vurderede, at det var her, at der var muligheder for at påvirke familiedialogen. Desuden vurderede vi, at det var en meget væsentlig kilde til støtte for børnene, at de oplevede forældrens mere åbenhjertige overvejelser over misbrugets betydning for børnene. Det gav også muligheder for, at børnene kunne få mere direkte og autentiske tilbagemeldinger fra forælderen. For de børn, der fortalte meget, var det en vigtig anledning til en fælles forarbejdning.

Jeg er glad for at han vil mig det godt, og glad fordi han ikke er vred på, at jeg har gået og haft alle de følelser. Der er mange følelser, når ens far har drukket i mange år. Hvis han stadigvæk drak, tror jeg ikke, jeg havde sagt det. /Hvorfor?/ Så følte han ikke, og så var jeg bange for, hvordan han ville tage det (10-årig pige ved evalueringssamtalen).

Der syntes at være en tendens i retningen af, at det blev lettere for børnene at tale om alkohol, når det var længe siden, at forælderen havde drukket.

Børnene profiterede af vores almengørelser: "**vi ved, at mange børn, der har en far eller mor der drikker, har det sådan**".

Hvordan forældrene forandrer sig

I de første kurser startede vi familiesamtalerne ud med at være ret direkte i forhold til børnene med hensyn til deres oplevelser med alkohol. Dette viste sig hurtigt at være en uhensigtsmæssig fremgangsmåde. Tavsheden og forsvaret blev forstærket.

Det fungerede godt at tage udgangspunkt i **forældrenes bekymring for børnene**. For enkelte børn var det nyt og vigtigt at høre forældrenes bekymring formuleret. Det kan være vanskeligt for et barn at være overbevist om forælders engagement i sig, når forælderen udfolder en adfærd med så destruktive følger for barnet, som tilfældet er ved misbrug.

Det virkede også befordrende, at forældrene fortalte om, **hvordan beruselsen ændrer forælderen**, og om hvordan dette påvirker børnene. Børnene lyttede gerne herpå, og det gav som regel anledning til kommentarer fra børnene.

Alle børnene foretrak en ædru forælder bortset fra en pige, som begrundede det med at "*mor bliver så vred, når hun ikke drikker. Det er nok bedst at hun drikker lidt*". Ellers var der en klar afvisning fra de øvrige børn. Selv om man kan få slik, penge og få lov til alt muligt, når forælderen er fuld, så er børnene ikke i tvivl om, at de ønsker en ædru forælder frem for selv en let beruset forælder.

En gang gav far mig 100 kr. i en brandert. Det var godt nok mange penge, jeg var vildt overrasket. Men der var nu ikke noget ved det, for jeg vidste jo, at det var fordi han var fuld (13-årig pige).

Frygten for hvad det kan udvikle sig til og den uægte relation er væsentlige baggrunde for, at en beruset forælder er stærkt belastende for børnene. Her havde børnene mange beretninger - voldssomme episoder, pinlige handlinger, en sovende eller på anden måde utilgængelig forælder, skænderier, svigtede løfter osv.

En af de gennemgående reaktioner fra børnene var en udtalt væmmelse ved lugten af en beruset forælder.

For nogle af børnene var det også væsentligt at få beskrevet den adfærd, der typisk kommer i kølvandet på alkohol.

Jeg vidste ikke, at når far var så underlig, så var det fordi, at han drak for meget. Han er jo helt almindelig nu, hvor han ikke drikker. Det er dejligt (8-årig pige).

Når det blev påpeget, at barnet og forælderen stod med **to vidt forskellige oplevelser** af samme situation, når forælderen havde været beruset, blev forælderen bedre i stand til at se på sig selv og sit misbrug udefra og mere kritisk vurdere sine oplevelser. Herved blev der banet vej for, at forælderen og barnet i fællesskab kunne få forarbejdet barnets oplevelser.

Barnets dagligdag når der drikkes

Ved en gennemgang af **en dag med druk**, set ud fra børnenes synsvinkel, blev mange af hverdagens belastninger tydelige og konkrete, og fremmede derfor forældrenes indlevelse i barnet. Det er ofte nemmest at gøre sig forståelig og opnå en styrkelse af kontakten gennem beskrivelsen af det helt konkrete liv. Interventionen fremmer som sådan det følelsesmæssige udtryk.

Lis er meget tryk, når hun står op om morgenen, hvor moren sover. Der er ingen, der drikker i buset og det giver hende en god tryk fornemmelse inden i. Hun går rundt og pusler. Hun har imidlertid en vane med at kigge ind i køleskabet og her ser hun så de øl, der ligger der. Så bliver hun helt tom inden i. Hun bliver helt tom for tanker, mens hun kigger.

Hun falder nærmest i staver. Hun spiser aldrig om morgenen.

Hun har det godt i skolen, hun er glad for helt at kunne gå op i skolearbejdet. Hvis hun har glemt nogle bøger, hvad hun ofte gør, vælger hun som regel at tage skideballen frem for at gå hjem og hente det glemte. Hun ønsker ikke at se sin mor beruset.

Når hun kommer hjem, sidder moren passivt i en stol og har næsten intet lavet. Lis får nødtørftigt vasket lidt tøj, og hun må oftest lave mad selv. Hun flygter det meste af tiden hen til kammerater, hvor hun kan have det hyggeligt. Hun kan ikke lade være med at tænke på, hvordan det går moren derhjemme (16-årig pige).

At dele voldsomme oplevelser

Når der tales om voldsomme oplevelser er det væsentligt, at forældrene støttes i at kunne rumme det, barnet giver udtryk for. Det var her ofte nødvendigt at støtte forælderen i ikke for hurtigt at afvise det, barnet fortalte. Mange forældre var tilbøjelige til at korrigere: "så slemt var det jo heller ikke" og "det passer ikke". Her intervenerede vi og fik gjort plads til, at barnet kunne fortælle færdig. Dette resulterede i, at mange forældre gav udtryk for overraskelse over, hvordan børnene havde oplevet de voldsomme situationer, de ikke selv kunne huske p.g.r.a. beruselse. Børnene gav udtryk for lettelse over at kunne tale om disse oplevelser sammen med forælderen. Forældrene oplevede det ofte som en vældig følelsesmæssig belastning, men på trods heraf udtrykte de lettelse og glæde over at kunne dele disse oplevelser med deres børn. De fik ofte en oplevelse af, at dette fremmede deres kontakt med børnene.

Desuden befordrede denne fælles forarbejdning af voldsomme oplevelser, at børnene fik en mere realistisk forarbejdning af disse situationer.

En hel del af børnene havde haft den stærkt belastende oplevelse, at forældrene havde været så berusede, at de ikke kunne vækkes, og børnene havde i disse situationer været meget bange for, at forælderen var død. Det var især en lettelse for dem, at forældrene ved samtalerne kunne forstå dem uden at blive voldsomt kedede af det, vrede eller bange. Den konstaterende holdning fra kursuslederne samt almenfølelsen fremmede familiens muligheder for at rumme oplevelsen på en mere konstruktiv måde end tidligere.

Kursusleder: Var du nogensinde bange, når mor sov og var helt væk?

Louise: Ja, men jeg ved ikke rigtigt hvad jeg var bange for.

Kursusleder: Jeg ved, at andre børn har været bange for, at deres mor eller far skulle dø.

Louise: Ja, det har jeg tit været. Der var den dag, hvor jeg var på week-end hos far, og så havde jeg glemt noget derhjemme. Da jeg kom ind, så kunne jeg kun se håret på mor. Telefonrøret hang og dinglede. Så skreg jeg, og jeg røg ud af døren og over til far. Far kom så med over og hjalp med at få hende i seng. Da var jeg bange. For jeg vidste jo ikke, hvad der var sket. (10-årig pige).

Når begge forældre er med

Nogle misbrugende forældre havde deres ægtefælle med, hvilket gav endnu bedre mulighed for at styrke familiedialogen og kommunikationen mellem familiens medlemmer. Her er det også væsentligt at være opmærksom på den **ikke-misbrugende forælders stødpude-funktion** over for barnet, når den misbrugende forælder er beruset. Denne funktion kan svækkes nok især ved længerevarende og hovedsageligt negative rusoplevelser (Seilhamer et al 1991). Den ikke-misbrugende forælders opmærksomhed på barnet skal styrkes - også for at modvirke den centrering (H.B. Christensen 1994) af opmærksomheden, der sker på den alkoholmisbrugende forælder i familien.

I familiesamtalerne havde **parproblematikken** en tilbøjelighed til at skubbe børnene ud af focus, især når det drejede sig om vrede over tidligere svigt og frygten for tilbagefald. Dette er to meget energiladende og oftest fastlåste problemstillinger i forholdet mellem misbruger og ægtefælle. Det var kursusledernes - ikke altid nemme opgave at sørge for, at disse problemstillinger ikke skubbede børnene ud af focus. Selv om parproblematikken ofte melder sig med en stærk påtrængenhed, var der ikke muligheder for en forarbejdning af disse problemstillinger inden for de givne rammer. Vi måtte henvise til andre behandlingssammenhænge. I nogle tilfælde blev der arrangeret parsamtaler efter kurset eller på tidspunkter, hvor børnene var ude at lege.

Vi havde nemmere ved at afgrænse os i forhold til parproblematikken i kraft af, at indfaldsvinklen var "børn".

Frygten for tilbagefald

Det var først i slutningen af forløbet, at vi fik en velfungerende måde at tale om **tilbagefaldsrisiko** og mestringstrategier. Især i starten af projektet var vi ret forsigtige med at indføre en grundig drøftelse af tilbagefaldsrisikoen. Vi ønskede ikke at fratage børnene det håb, som forældrene fremstiller så stærkt, og som mange børn - især de mindre - støtter. Vi var hæmmet af frygten for at påføre dem flere bekymringer end nødvendigt.

Vi erfarede imidlertid, at den bedste hjælp til børnene var at få formuleret den frygt for tilbagefald, som de bærer på, og som den misbrugende forælder oftest fortrænger og benægter. Det styrkede processen og børnene, at vi fastholdt at tale om frygten, hvilket vi tolkede således, at børnene har hørt på mange forsikringer fra forælderen om, at nu er det slut med at drikke - for-

sikringer som ikke har kunnet holde. For barnets vedkommende resulterer dette i smerte, skuffelse og underminering af tilliden til fremtiden og i sidste instans til forælderen.

Børnene er dårligt hjulpet af den voksnes gentagne og (selv)overbevisende forsikringer om ikke at drikke igen. Når forælderen ikke vedgår risikoen for tilbagefald og tør se den i øjnene, så kommer børnene til at stå alene med deres frygt og forstærkes i deres oplevelse af, at der ikke kan tales om misbruget.

Ved at tage risikoen for tilbagefald alvorlig, afvistes det magiske i den misbrugende forælders forsikring om, at "jeg drikker aldrig igen". Børnene blev hjulpet af præcise formuleringer om risikoen for tilbagefald, og brandøvelsen var en konkret og håndterlig måde at tale om en mulig tilbagefaldssituation.

Børnesamtaler

En neutral voksen er en stor støtte

Der var en meget udtalt tilfredshed med de individuelle børnesamtaler. Mange børn havde betydeligt nemmere ved at tale med en relativt neutral voksen om misbruget og dets konsekvenser uden forældrenes tilstedeværelse. Mange af børnene var glade for børnesamtalerne og flere gav udtryk for lettelse, og denne positive vurdering blev fulgt op af forældrene. De kunne mærke børnesamtalens positive virkning på børnene, og det oplevedes vel også som en aflastning for mange forældre, at "der var taget sig af børnene".

Det var væsentligt for børnene, at den voksne, de talte med, var relativt neutral i forhold til forælderen, og samtidig var en person, de kendte.

Der kom ikke så voldsomt meget nyt frem, men det var betydeligt nemmere for barnet, når det blev fri for frykten for at sår forælderen, og det virkede, som om det var mere lettende for dem her og nu.

Ved samtalen fik børnene en yderligere mulighed for at få skabt mening i de mange belastende oplevelser. Ved den individuelle kontakt var der også en mulighed for en mere personlig forarbejdning.

At få børnene i tale

For flere børn var det vigtigt at fortælle uhindret om deres oplevelser til et voksent menneske uden at skulle tage hensyn til, hvilken belastning dette måtte udgøre for forælderen. De fortalte derfor yderst beredvilligt og brugte samtalen til at få forarbejdet de tanker, de tumlede med. De nød også at have en voksen persons fulde opmærksomhed.

Det var afgørende, at børnene følte sig forstået, og igen var det betydningsfuldt, at kursusleder-

ne havde en klar indsigt i de livsvilkår, der er typiske for børn med en alkoholmisbrugende forælder.

Enkelte børn formulerede sig ikke om forældrens misbrug. Det drejede sig om børn, som kun havde få oplevelser af misbruget, fordi de ikke havde boet sammen med den misbrugende forælder gennem længere tid.

Vi var på forhånd ret usikre på, hvordan børnesamtalerne skulle håndteres. Et gennemgående tema i forberedelserne var, om vi kunne få kontakt til børnene og få dem i tale. Det viste sig i praksis at være et ret begrænset problem, og via supervisionen lærte vi at håndtere afvisning og tavshed.

Det viste sig at være det mindst vanskelige tiltag i forløbet, og det der umiddelbart gav børnene den største lettelse.

Vi var i tvivl, om de yngste børn kunne få noget ud af børnesamtalen, men flere af de mindste talte yderst beredvilligt og flere af dem med stor klarhed. De havde en tydelig forståelse af, at forældrene drak for meget, og at dette resulterede i noget ubehageligt for dem.

Jeg tænker slet ikke på, at far skal holde op med at drikke. Jo, jeg tænker nogen gange, om han kan holde op. Hvad mon kan få ham til at lade være. Jeg tror ikke han kan holde op. Han kan ikke, men det er lidt dumt...

Men jeg tør ikke sige det til ham, han bliver bare vred, men bare han ville holde op... Så skælder han ud, og så er det ikke rart at være Sofie... Han råber så højt, når han drikker for mange øl. Så bliver jeg ked af det hele tiden, og så bliver jeg også bange... Jeg kunne godt tænke mig, at far bestemmer sig til at holde op med at drikke, men det er jo ham selv, der må bestemme, om han vil holde op med at drikke (5-årig pige).

Dæmpning af store forventninger

Når forældrene blev orienteret grundigt om børnesamtalerne, var det muligt at forarbejde den uro, som selvfølgelig gjorde sig gældende for nogle. Generelt var forældrene meget positive over for børnesamtalerne, specielt når de oplevede, at det var en positiv oplevelse for børnene.

Nogle børn oplevede børnesamtalerne som en kravsituation, og flere forældre havde forventninger til, at børnene skulle befries for alle deres belastninger. Derfor måtte forventningerne til denne enkelte samtale i visse tilfælde dæmpes. En del forældre ville gerne kunne bygge videre på det, der var talt om i børnesamtalen, men denne mulighed afskrev vi for at opnå en høj grad af privathed om samtalen.

Man må være opmærksom på, at børnene samarbejder over evne. De er yderst indstillede på at give det, de tror, de voksne ønsker, og de vil derfor meget gerne svare på det, kursuslederne spørger om.

En 7-årig dreng havde fortalt om en situation ved børnesamtalen, som moren ikke kunne genkende, da han senere fortalte hende om den. Hun spurgte om, hvorfor han havde sagt

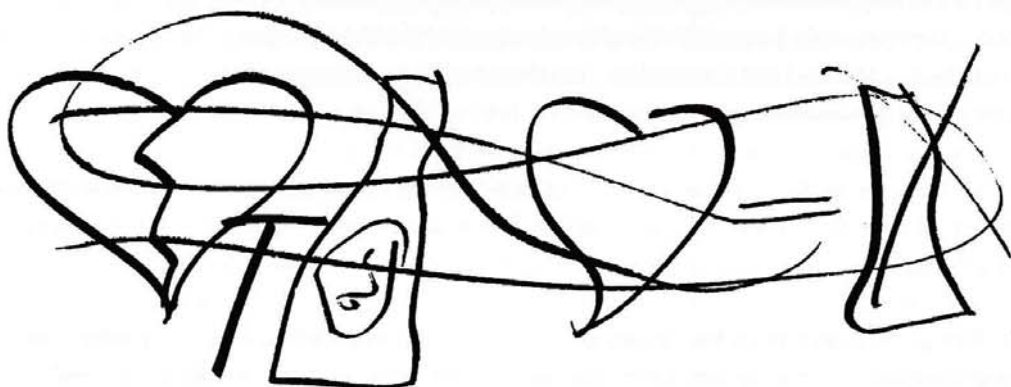
noget, der ikke var rigtigt. Han svarede, at han ikke havde vidst, hvad han skulle svare kursuslederen, og derfor havde han fortalt en historie.

Dette kan tages som udtryk for, at børn fantaserer, når kravene bliver for store. Forældrenes deltagelse kan således være en hjælp til at få realitetskorrigeret børnenes oplevelser.

Forældregruppe

Gruppemødet med forældrene alene sammen med kursuslederne fungerede som et forum, hvor misbrugets konsekvenser for børnene kunne udfoldes på en mere direkte måde over for forældrene, uden at børnene behøvede at blive belastet med overvejelser over, hvad der muligvis kan gå galt.

Der er også mere voksenspecifikke forhold, som parproblematik og overvejelser i forbindelse med misbruget, som kan være væsentlig for forældrene at få forarbejdet uden børnene.

Kursuslederne

Voksenbehandlere taler med børn

Som kursusledere med primær **baggrund som voksenbehandlere** måtte vi vænne os til at tale på en anden og mere konkret måde, hvilket vi efterhånden blev bedre til med øvelsen og via supervision.

Vi skulle også vænne os til at tage imod klare afvisninger. Børn er ikke taktfulde og strategiske som voksne, så vi fik adskillige gange at vide, at det var "åndssvagt med al den snak om alkohol". Børnene kunne også være helt tavse. Disse reaktioner blev vi mere tolerante overfor, og de blev mindre udtalte i takt med, at vi var mere præcise i vore tilbagemeldinger om deres livs-omstændigheder.

Vores usikkerhed afspejlede sig også i en vis kaos-angst, der bevirkede, at vi i starten holdt os ret stramt til planen og intervererede for tidligt.

Det oplevedes til tider vanskeligt at være vidne til og rumme børnenes smerte og samtidigt opretholde en velfungerende kontakt til forældrene. Her er det nødvendigt med supervision. Dette kunne desuden være et argument for, at det ikke skal være den samme person, der taler med familien og med barnet alene.

Almengørelse og respekt

Via almengørelse og en respekterende og åben holdning over for børnene tilstræbte vi, at børnene følte sig forstået. Desuden var det fremmende for processen, at vi havde en "nysgerrig" holdning, hvor vi i fællesskab med familierne søgte at finde ud af, hvordan det egentligt influerede på børnenes dagligdag, at forælderen drak.

Vi tilstræbte en konstaterende holdning til emnerne med en klar respekt for såvel forældre som børn. Det var afgørende, at vi kunne udfolde respekt for den misbrugende forælder - en respekt som måtte rumme en erkendelse af, at forælderen har forvoldt sit barn smerte med sit misbrug.

Det var væsentligt, at kursuslederne var i stand til at bære en nøgtern aflæsning af børnenes realiteter og samtidig have en gennemgribende tro på kærligheden og tilknytningen mellem den misbrugende forælder og barnet.

Humoren var også en væsentlig faktor. Det var lettende for såvel forældre som børn, når det groteske i forældrenes rusadfærd blev trukket frem. Når der aldrig er talt om forældrenes alkohol-
adfærd, kan det være en stor lettelse at grine sammen med andre i samme situation.

Det var ligeledes vigtigt, at kursuslederne udviklede sig væk fra en "berøringsangst" overfor børnenes realiteter.

Kursuslederne var i starten usikre på, om "vi gjorde ondt værre", om de negative omkostninger for børnene ved en "offentliggørelse" var større end det positive udbytte i form af bl.a. lettelse og forbedret forælder/barn-kontakt. Et sådant støttetiltag skulle ikke gerne påføre børnene unødige belastninger.

Alt viser hen til, at disse bekymringer ikke kom til at slå til.

Forældrene

Det var hårdt for forældrene at blive konfronteret med børnenes beretninger, men samtidig var mange forældre indstillet på at overvinde deres frygt for, hvad der kunne komme frem.

Kirsten har aldrig talt med datteren om sit misbrug, og hun er meget nervøs for familiesamtalen i dag. Hun havde ondt i maven, da hun stod op i morges, men hun ønsker at få talt med datteren om drikkeriet. Hun siger imidlertid gentagne gange, at hun ikke ved, hvordan hun skal komme i gang. Adspurgte mener hun, at det nok hænger sammen med, at hun skammer sig så frygteligt, og hun er bange for at gøre datteren ked af det. På spørgsmålet om, hvordan hun tror, det har været for datteren, svarer Kirsten, at hun har på fornemmelsen, at det har været meget hårdt, men at hun har mest lyst til at lukke øjnene for det (mor til en 16-årig datter).

Indlevelse og erkendelse

Forældrene støttede deres børn ved at udvikle deres indlevelse i børnene.

Børnene støttedes også ved, at forældrene udviklede en velfunderet erkendelse af eget misbrug, og især af misbrugets belastninger for barnet. Forudsætningen var, at forælderen fik brudt sin benægtelse og forarbejdede den skyld og skam, som præger mange alkoholmisbrugerers forhold til deres misbrug, og som forstærkes, når børnene kommer ind i billedet. Herved blev der skabt grundlag for, at de kunne tåle den nøgterne aflæsning af børnenes virkelighed uden at devaluere og diskvalificere børnenes oplevelser. At forældrene sammen med børnene kunne dele de belastende oplevelser, som misbruget havde medført, var en udtalt lettelse for børnene.

Dette gav børnene mulighed for at få skabt en mening i en ellers uforudsigelig, belastende og stresspræget hverdag, som det har været umuligt at tale om.

Børnene skal vide, hvad der foregår. De skal forstå, at mor eller far har et alkoholproblem. At de ikke er de eneste børn, der har sådan en far eller mor. Der kan gøres noget. Det er ikke sikkert, det hjælper, men der kan gøres noget. For mange forældre holder det skjult. Det er ikke godt med den løgneverden.

Det er ufatteligt vigtigt, at det bliver ved med at blive sagt. Det ændrer ham, at han får lov til at få det sagt. Han bliver lettet, svævende, mere glad (mor til en 7-årig dreng).

Camilla

Camilla er 16 år. Hun bor sammen med sin mor, som har drukket i mange år.

Ved den første familiesamtale fortæller Camilla, at hun aldrig har talt med nogen om, hvordan hendes tilværelse er påvirket af morens drikkeri. Camilla er ked af, at moren er så passiv og initiativløs. Moren får ikke gjort ret meget ved det huslige, og Camilla er meget bitter, når hun hen på aftenen må til at lave mad. "Hvorfor kan min mor ikke lave mad til mig, når alle andres mødre gør det?"

Hun synes, det er meget svært at have kammerater med hjem, når moren er fuld. Hun kan ikke koncentrere sig om kammeraten, men er helt lammet ved tanken om, hvor pinlig hendes mor er, og om kammeraten vil gå ud og fortælle det til de andre. Hun er bange for, at hun igen skal blive drillet, som hun tidligere blev drillet med andre ting.

Hun har svært ved at tillade sig at leve sit eget liv. Hun synes, hun hele tiden skal være hjemme hos sin mor, selvom der er en stærk stemme i hende, der siger, at hun også skal have lov til at leve sit eget liv.

Hun tænker ofte, at det er hende der er skyld i, at moren drikker. Hun tænker, hun har været for træls, hvis hun ikke har villet tage opvasken eller lignende. Det er en tanke hun ikke kan lade ligge, men på den anden side kan hun heller ikke forstå, hvis hun skulle, være så slem.

Hun ville ønske, moren foretog sig noget mere. Hun sidder ned hele dagen og får sig ikke taget sammen til at gøre noget. Så bliver Camilla nødt til at lave en masse af det praktiske, når hun kommer hjem fra skole, og det bliver hun bitter over. Men hun har svært ved at være bitter på sin mor.

Der er så mange ting hun ikke tør sige til sin mor, for hun er bange for, at moren bliver ked af det. Hun er bange for, at det skal føre til, at moren drikker.

Camilla ønsker at gøre noget sammen med sin mor og tale med hende. Det gør de aldrig.

Moren er løbende blevet spurgt om reaktioner på det, Camilla fortæller. Hun har tydeligvis lyttet til det, Camilla har fortalt og været berørt heraf.

Adspurgt fortæller moren, at det ikke har været så hårdt, som hun på forhånd havde forventet. Hun ser faktisk lettet ud, og samtidig er man ikke i tvivl om, at det har været svært for hende, at høre på det, Camilla har fortalt.

Camilla kigger forundret på og lettet på sin mor. Hun er glad for, at moren ikke tager det tungere. Det letter Camilla at få talt om de ting, som hun har gået og tumlet med alene, og det er en stor lettelse for hende, at hun ikke er sær.

De aftaler at tale videre sammen om drikkeriet og om Camillas far, som de aldrig har talt om, samt at gå på bytur sammen.

I løbet af ugen får Camilla fortalt flere ting, og hun og moren får talt sammen, som de aldrig har gjort før; bl.a. får de talt om Camillas far. De går i byen, og Camilla er lykkelig for at have sin mor med i forlystelsespark, og at det lykkedes, at få moren med i forskellige forlystelser. Hun er glad for, at de kan gå sammen som en rigtig familie. Camilla og hendes mor går tæt sammen og er tydeligvis meget glade for hinanden.

Det aftales med sagsbehandleren, at Camilla og hendes mor skal komme til fælles samtaler, når moren har afsluttet sit ophold på Ringgården.

Sammenfatning og diskussion

På baggrund af børnekurserne på Ringgården kan vi - i tråd med andres erfaringer og undersøgelser - konstatere, at børn med en forælder med middel eller svært alkoholmisbrug belastes stærkt af misbruget og dets konsekvenser. Børnene står meget alene med deres belastninger, men de bestræber sig samtidigt på at undgå at blive synlige. Det er uhyre vanskeligt for familierne selv at få talt om misbrugets betydning for børnene, og familierne har ligeledes stærkt brug for hjælp til at tale sammen om børnenes reaktion på forældrenes misbrug.

Børn med en alkoholmisbrugende forælder lever et liv, hvor alkohol dominerer væsentlige dele af hverdagen. De har kun ringe eller ingen indflydelse på det, der sker og kan specielt ikke forhindre, at der sker noget voldsomt ubehageligt for dem. De har svært ved at skabe en mening med deres tilværelse og med deres oplevelser med en misbrugende forælder.

Det er livsvilkår, som kan være angstprovokerende og give usikkerhed om egen dømmekraft og eget værd, og som i værste fald fører til personlighedsmæssige forstyrrelser.

Børnekurserne på Ringgården har støttet børnene. Kurserne har været med til at gøre børnenes hverdag mere meningsfuld og forståelig for dem, og misbrugets belastning af børnene er blevet synlig i familien.

Mange børn giver udtryk for udtalt lettelse ved at få deres oplevelser synliggjort.

Børnene er blevet bekræftet i - også af forældrene - at belastningerne skyldes alkohol og ikke problemskabende egenskaber hos børnene. Det er blevet klargjort, at ansvaret for alkoholmisbrugets opståen og løsning ikke er børnenes, og forældrenes indlevelse i børnene er blevet styrket.

Det er vort begrundede håb, at den gruppe af børnene, som bliver udsat for, at forældrene får tilbagefald, vil stå stærkere i kraft af, at de har tilegnet sig bedre strategier for tackling af denne ulykkelige situation, og at familierne er blevet bedre til at tage vare på børnene i disse situationer.

Desuden har børnekurserne givet børnene mulighed for et "frikvarter" fra en dagligdag med bekymringer om forældrens drikkeri og med for store voksenopgaver. Sammen med forældrene har de haft en uge, hvor de har kunnet fungere som børn.

De fleste børn kan profitere af støtte til at få talt om misbruget - også mindre børn på 5-6 år. Er støttetilbudet relevant, vil de fleste kunne få udbytte af det.

Det synes især at være børn af forældre med ustabil misbrugserkendelse, som profiterer af støtte. En vis misbrugserkendelse er nødvendig for, at forældre accepterer et støttetilbud til børnene.

Forældre kan støtte deres børn ved at vedkende sig misbruget og dets konsekvenser for børnene, udvikle indlevelse, samt ved at investere i forholdet til børnene f.eks. ved at gøre mere sammen med dem, tale mere med dem osv.

Ud over at det i løbet af kursusugerne er lykkedes at støtte børnene i misbrugsfamilierne, er også forældrene blevet støttet, og familiens samspil og selvhelbredende kræfter er blevet mobiliseret og styrket. Ved at styrke familiens evne til nærhed, kapacitet til at rumme følelser, og erkendelse af misbrugets konsekvenser for børnene, er de negative virkninger af misbruget blevet afbødet.

Begrænsninger og muligheder for forbedring

Før projektets start var vi forberedt på, at kurser af en uges varighed ville være af begrænset betydning på længere sigt, især hvis de ikke fulgtes op. Vi er dog blevet betydeligt mere optimistiske om den effekt en enkeltstående uge kan have, bl.a. i kraft af den umiddelbart store indvirkning på børnene og deres familier, som vi har kunnet registrere. Børnene har i hvert fald denne ene gang erfaret, at deres oplevelser i forbindelse med forældrenes misbrug er blevet bekræftet, ikke blot af kursuslederne men også af forældrene.

Afgrænsede ugekurser kan kritiseres for at stå isoleret i det enkelte barns og den enkelte families liv. En højere grad af forankring hos deltagerne af ugens forløb kunne opnås, hvis der var mulighed for at investere mere i efterforløbet med de kontakter dette ville indebære - til børnene, forældrene og barnets og familiens ressourcepersoner. Vi har i flere tilfælde sammen med familierne planlagt kontakt til støttepersoner såvel i det private som i det professionelle netværk, men vi har ikke haft tilstrækkelige ressourcer til at følge disse initiativer op.

Kurserne ville også kunne forbedres ved eksempelvis jævnlige opfølgingsmøder, mere kontakt til ikke-misbrugende forældre og børnegrupper.

Det samtaleprægede er vægtet højt i dette koncept. Dette fordrer mange skift og forudsætter erfaring med samtalebehandling. Man kunne meget vel tænke sig, at man satsede mere på undervisning og plenum, hvor familierne i fællesskab forarbejdede børnenes situation i forhold til misbruget. Fordelene herved kunne være, at processen kunne blive mindre personligt provokerende for såvel børn som forældre. Dermed kunne der måske også bruges færre ressourcer på tryghedsskabende foranstaltninger, og de specifikke krav til kursusledernes kompetence ville kunne begrænses.

Nærværende projekt er udviklet og gennemført indenfor en døgninstitutionens rammer, og døgnbehandling har sit handicap i afstanden til deltageres dagligdag.

Omvendt er kortvarige, intensive internatforløbs største fordel formentlig, at de fremmer procesopstarten. De er især velegnede, når behandlernes kontakt til børnene er i etableringsfasen, og børnene søges inddraget mere systematisk i behandlingen. En del af interventionerne lettes af døgninstitutionens tætte og vækstorienterede miljø; eksempelvis er samarbejdsalliancen til forældrene nok i højere grad truet i ambulant regi. Især i de tilfælde, hvor forældre har vanskeligheder ved at tilsidesætte egne behov til fordel for børnenes, kunne man befrygte drop-outs uden for døgninstitutionens rammer.

Men taget enkeltvis vil de fleste delelementer kunne bruges i såvel ambulant regi som i døgninstitutioner.

Perspektivering

Behandlere skal imidlertid have mulighed for at blive bedre til at tage sig af de specifikke behov, som børn med alkoholmisbrugende forældre har. Dette kræver viden om børn af misbrugere og misbrug og erfaringer med børn, misbrugere og familier. Man behøver ikke at være ekspert i børnebehandling eller misbrug for at udvikle arbejdsmetoder, der sætter en i stand til at støtte børn med alkoholmisbrugende forældre, men kompetencen erhverves ikke uden uddannelse. Forudsætningen for at udvikle nye arbejdsmetoder er, at der er økonomisk grundlag for at tilføre de nødvendige ressourcer. Der skal således frigives personaleressourcer, etableres passende fysiske rammer og arbejdsopgaverne med børn og misbrug skal prioriteres tilstrækkeligt højt. Hvis disse forudsætninger ikke havde været til stede, ville det ikke have været muligt at gennemføre dette projekt.

På Ringgården har vi erfaret, at det er vanskeligt at motivere alkoholmisbrugere med børn til at lade børnene indgå i et aktivt behandlingsforløb. Disse rekrutteringsvanskeligheder er almindelige og er også rapporteret i forbindelse med andre tiltag, hvor man har forsøgt at inddrage børn af alkoholmisbrugere (Harstad 1985). Frygten for pålagte foranstaltninger eller tvangsfjernelse er letvakt, og familier med alkoholmisbrug er ofte kendetegnede ved stor lukkethed, hvor såvel forældre som børn dækker aktivt over de misbrugsrelaterede vanskeligheder.

Hertil skal lægges, at det for mange behandlere opleves personligt provokerende at blive konfronteret med de belastninger, børn af alkoholmisbrugere er udsat for, hvilket ofte fører til forskellige afværgereaktioner hos behandlerne (Killén 1993).

Samtidigt modvirker det behandlerens opmærksomhed på børnene, at der fokuseres ensidigt på behandlingen af den voksne. Dette gælder især inden for misbrugsbehandling, fordi behandlingsalliancen med misbrugere ofte er skrøbelig. Til gengæld har børnebehandlere ofte et utilstrækkeligt kendskab til alkoholproblemer og vender måske i afmagt det blinde øje til misbruget. Det er gennemgående vanskeligt for behandlere at kombinere behandling af børn og voksne, især når der er misbrug inde i billedet.

Man kunne anføre, at det er børnesektorens opgave at tage sig af børneproblemer, men der er netop en stor gruppe af disse familier, som er usynlige, "tåkelagte" (Harstad 1985). E. Christensen (1994) påpeger, at den tillid og positive holdning børnene - og forældrene - har til institutionerne inden for netop misbrugsbehandlingen, kan være det nødvendige springbrædt, som gør, at børnene - og de belastninger, de lider under bliver synlige. I kraft af den positive kontakt man har til forældrene, vil man i misbrugssektoren være specielt velegnede til at støtte børnene på trods af den benægtelse, lukkethed, frygt og skam, der ofte præger disse familier - en mulighed for kontakt, som er langt mere begrænset i andre dele af behandlingssektoren. Denne mulighed

forpligter selvfølgelig også til, at man forsøger sig med nye metoder.

Der er imidlertid "kulturelle" vanskeligheder ved inden for misbrugsbehandlingen at etablere konkrete tiltag målrettet mod børnene, og man er i bekneb for relevante arbejdsmetoder, der tilgodeser børnene - dette strækker sig fra redskaber til at blive opmærksomme på børnene og få kortlagt deres behov over kontaktetablering, samtaleteknik til deciderede børnestøttefunktioner.

Til gavn for en stor og måske den mest truede del af denne belastede gruppe børn må man i hele behandlingssystemet udvikle større kompetence til at motivere forældrene for, at børnene - gerne sammen med forældrene - modtager støtte. Her er det nødvendigt at blive bedre til at tale med forældrene om et eventuelt alkoholmisbrug.

Det er væsentligt at udvikle samarbejdsalliancen med forældrene, fordi man ikke kommer længere med børnene, end forældersamarbejdet kan bære.

Den konkrete støtte og opbakning, der udvikles og udfoldes af forældrene, er langt mere betydningsfuld for børnene i forhold til den støtte, som behandlere og andre støttepersoner kan udvise.

Der er rige muligheder for at arbejde videre med støtte til børn med alkoholmisbrugende forældre. Der kunne udvikles mere aldersspecifikke tiltag, og det kan også diskuteres, hvorledes det er muligt at støtte førskolebørn på anden måde end indirekte via forældrene - eksempelvis i form af lege- eller tegneterapi. I det hele taget kan leg, teater, tegning og anden handlepræget udfoldelse måske især henvende sig til de mindre børn.

Haugland (1993) har beskrevet familiebehandlingstilbudene i Norden, men i øvrigt er der få grundigt beskrevne behandlingstiltag over for børn. To skal fremhæves her:

Langfeldt og Duckert (1989) har beskrevet et intensivt behandlingstiltag, hvor der arbejdes systematisk med kortlægning og støtte til misbrugsfamilier. Der er tæt kontakt med misbrugeren, familien, det enkelte barn samt til det sociale behandlingssystem. Arnell og Ekborn (1994) har arbejdet med og beskrevet en model for et gruppeforløb med børn af alkoholmisbrugere med konkrete handleanvisninger.

Man kan diskutere hvilke børn, der skal støttes, når man ved, at der er mange børn, der klarer sig godt på trods af forældrenes misbrug (H.B. Christensen 1994). Der er dog ikke klarhed over, hvad der karakteriserer de børn, der har brug for støtte. Derfor må man fortsat over en bred kam søge at støtte børn i familier med et problematisk alkoholindtag.

For ikke at gentage det, der sker i de fleste misbrugsfamilier, nemlig at al opmærksomhed samles om den misbrugende forælder, må der etableres støtteforanstaltninger, hvor børnene er i centrum.

Et tiltag som "Børnene Med" opfylder ikke børnenes fundamentale behov, men kan bidrage til, at deres vanskeligheder bliver synliggjort både i forhold til familien, barnet selv og behandlingssystemet.

Den mere systematiske behandling af børnene må - når der er behov herfor - fortsat foregå i børnesektoren, men det forhindrer ikke misbrugssektoren i at udvikle metoder til at identificere vanskelighederne og at etablere forebyggende og støttende tiltag til gavn for børnene.

Resume

Erfaringerne fra "Børnene Med" er, at

- børn belastes stærkt af forældrenes misbrug,
- forældrene har brug for hjælp til at støtte børnene.

Børnekurserne har lettet børnene og afbødet belastningerne af forældrenes misbrug for børnene ved at

- de har hørt og talt om misbrugsbelastning af børn,
- de er blevet synliggjort,
- det er klargjort, at de ikke er ansvarlige for misbruget
- mestringsstrategier er styrket,
- de har fået et "frikvarter" fra deres dagligdagsbelastninger,
- forældrenes indlevelse i børnene er styrket,
- familiens samvær er styrket.

Børn med alkoholmisbrugende forældre profiterer af hjælp til at tale om misbruget, alene med en neutral voksen, men især sammen med den misbrugende forælder.

Følgende faktorer vurderer vi som væsentlige for at udvikle arbejdsmetoder til støtte for børn af alkoholmisbrugere

- viden om børnenes livsvilkår
- viden om misbrug
- etablering af samarbejdssalliance med forældrene
- at få børnene til at føle sig forstået
- etablering af støttetiltag med børnene i centrum
- tilbud som er attraktive for børnene og familien.

Konkluderende har projektets resultater vist, at børn af alkoholmisbrugende forældre har brug for støtte til at leve bedre med misbrugets belastninger, og at de kan støttes. Misbruget belaster børnenes udfoldelse og kan føre til varige skader, men når børnene og familierne får hjælp til at tale om misbruget, så lettes børnene. Der er begrundet tro på, at belastningerne kan afbødes, og at børnene - i stedet for at være indfanget af misbruget - får større muligheder for at udvikle deres egen personlighed.

"Det har været nyt at snakke om alkohol på den måde, som vi gør her. Det har simpelthen været godt at få lov til at snakke så meget om det. Der er blevet plads til en masse andet inden i mig nu" (Camilla).

BØRNE kursus på RINGGÅRDEN

UGEPROGRAM

MANDAG

- 08.30 RINGGÅRDENS MORGENMØDE
- 09.00 INTRODUKTION
Velkomst, kursets formål og indhold.
Gennemgang af ugeprogrammet - aktiviteter, temaer
i undervisningen og i samtalerne.
Mad, fritid.
- 09.30 LEG
- 10.30 FÆLLES INDKØBSTUR TIL BYEN
- 12.00 MIDDAG
- 13.00 UNDERVISNING
Børn og alkohol.
Hvad gør alkohol ved en forælder.
- 14.00 EFTERMIDDAGSKAFFE
- 14.30 AFSLUTNING

TIRSDAG

- 08.30 OPSTART
- 09.00 LEG
FAMILIESAMTALER
Hvordan taler I om fars/mors alkoholmisbrug i jeres familie?
Hvordan er det at være barn i jeres familie, når far/mor drikker?
- 10.30 FORMIDDAGSKAFFE
- 11.00 UDFLUGT
- 15.00 AFSLUTNING

ONSDAG

- 08.30 OPSTART
INDIVIDUELLE BØRNESAMTALER
- 10.45 FORMIDDAGSKAFFE
- 11.15 PLANLÆGNING AF EFTERMIDDAGENS AKTIVITET
EVENTYR
- 12.00 MIDDAG
- 13.00 FAMILIEAKTIVITETER
Hver familie laver en aktivitet sammen.
- 15.00 AFSLUTNING

TORSDAG

08.30	OPSTART
09.00	FORÆLDREGRUPPE BØRN I BØRNEHUSET
10.00	FORMIDDAGSKAFFE
10.30	FAMILIESAMTALER En dag med druk i familien - hvordan var det for børnene - hvordan tænker forældrene om det - hvad gjorde børnene - kunne de have gjort noget andet
12.00	MIDDAG
13.00	FAMILIEMALERI
15.00	EFTERMIDDAGSKAFFE
15.30	AFSLUTNING

FREDAG

08.30	RINGGÅRDENS MORGENMØDE
09.00	FAMILIESAMTALER hvad er der sket i ugens løb hvad skal der ske fremover
10.30	FORMIDDAGSKAFFE
11.30	OPRYDNING OG FÆLLES AFSLUTNING
12.00	MIDDAG
13.00	SLUT

Bilag 2

UNDERVISNINGSPLANCHE

Resultatet af en undervisningstime, hvor børn og forældre er kommet med erfaringer om en forælders funktioner, og om hvad alkohol gør ved forælderen.

HVAD GØR EN FORÆLDER

+ ALKOHOL

lave mad

købe tøj

gøre rent

skifte pære

tømme skraldespanden

DET
PRAKTISKE

spilder pengene på dumme ting

pengene går til øl

dårlig mad

det flyder

opdrage børnene

sørge for sengetid

næstekærlighed

give grænser/faste rammer

lære dem at få noget fornuftigt

ud af tilværelsen

OPDRAGELSE

ligeglad med sengetider

købe aflad

tager let på det hele

giver lov til alt

passer børnene

være der

hjælpe med lektier

læse historier

trøste

spille bold, fiske, gå ture, ha' det sjovt

OMSORG

kan ikke vækkes

ikke til stede

øl i stedet for Barbie

ingen godnathistorie

træthed

ikke til skolekomedie

skælder ud på en anden måde

give børnene kærlighed

tryghed

nogen til at blive gale på

FØLELSER

smækker med dørene

forstanden ud

overkærlig på en dum måde

lunefuld

mere snerrende

Litteratur

- Arnell, A. & I. Ekblom (1994): "När mamma eller pappa dricker... - en handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister", Rädda Barnen, Stockholm 1994
- Begun, A. & A. Zweben (1990): "Assessment and treatment implications of adjustment and coping capacities in children living with alcoholic parents" i **Alcoholism Treatment Quarterly**, vol 7, s. 23-40
- Christensen, E. (1994): "Når mor eller far drikker...", Socialforskningsinstituttet, rapport 94:2, København
- Christensen, H.B. (1994): "Børn i familier med alkoholmisbrug", Psykologisk Skriftserie, vol 19, no 2, Aarhus Universitet
- Edgren-Henrichson, N. (1993): "Barnet i alkoholforskningen", NAD-publikation nr. 26, Helsingfors
- Greenfield, S.F., M.S. Swartz, L.R. Landerman & L.K. George (1993): "Long-term psychosocial effects of childhood exposure to parental problem drinking" i **American Journal of Psychiatry**, vol 4, s. 608-613
- Hansen, S.E. (1985): "Barn fra alkoholmisbrukende familier" i **Fokus på familien**, vol 13, s. 83-90
- Harstad, R.N. (1985): "De tåkelagte familier" i **Fokus på familien**, vol 13, s. 91-97
- Haugland, B.S. (1993): "Ideologi og metoder for arbeid med familier med rusproblemer i Norden" i B.S. Haugland og P. Rosenqvist (red): "Familiebehandling innen rusomsorgen i Norden", NAD-publikation nr. 25, Helsingfors
- Killén, K. (1993): "Omsorgssvigt er alles ansvar", Hans Reitzels Forlag
- Langfeldt, T.S. & F. Duckert (1989): "Arbeid med barn i rusmisbrukerfamilier" i **Fokus på familien**, vol 17, s. 192-201
- Marlatt, A.G. (1982): "Cognitive assessment and intervention procedures for relapse prevention" i G.A. Marlatt & J.R. Gordon (red): "Relapse prevention: Maintenance strategies in the treatment of addictive behaviors". Guilford Press, New York

- Nielsen, P. (1992): "**Alkoholmisbrug - behandling - tilbagefald**", CANFAU, vol 1, nr. 3, Århus
- Polich, J.M., Dj. Armor & H.B. Braiker (1980): "Patterns of alcoholism over four years" i **Journal of Studies on Alcohol**, vol 41, s. 397-416
- Seilhamer, R.A., T. Jacob & N.J. Dunn (1993): "The impact of alcohol consumption on parent-child relationships in families of alcoholics" i **Journal of Studies on Alcohol**, s. 189-198
- Sundhedsstyrelsen (1992): "**Børn i familier med alkohol- og stofproblemer**", Sundhedsstyrelsen, rapport 18:92, København
- Sælan, H. (1985): "Alkoholmisbrug i Danmark" i J. Merrick (red): "**Børn i alkohol- og stofmisbrugende familier**", Hans Reitzels Forlag, København

